

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2007, C.12, S.2 s.339-358.

PUTİN DÖNEMİ RUSYA FEDERASYONU-NATO İLİŞKİLERİ

RUSSIAN FEDERATION-NATO RELATIONS IN PUTIN'S ERA

Arş.Gör.Serhan YALÇINER*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından her yönden köklü bir dönüşüm sürecine giren Rusya Federasyonu ile SSCB'nin dağılmasının ardından varlık sebebini yitirdiği iddia edilen Batı'nın savunma örgütü NATO arasında, Mart 2000'de Rusya Devlet Başkanı seçilen Vladimir Putin dönemindeki ilişkilerin genel bir çerçevesini çizmektir. Öncelikle Putin öncesi ilişkilere değinilecek, ardından Putin dönemi ile birlikte taraflar arası münasebetlerde belirleyici olan faktörler başlıklar halinde incelenecektir.

ABSTRACT

The purpose of this work is to draw a general framework of relations between Russian Federation -which entered a deep transformation process after the end of Cold War- and NATO- which is claimed to lose its cause of existence after the dissolution of USSR- in the era of Vladimir Putin who is elected as president at March 2000. At first before Putin relations will be mentioned and then factors that are crucial for relations between sides in Putin era will be covered.

Vladimir Putin, Rusya-NATO İlişkileri, NATO'nun Genişlemesi, Alan Dışı Müdahale

Vladimir Putin, Russia-NATO Relations, NATO Enlargement, Intervention In Out of Area

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin resmi varisi olması itibarıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde daimi üye olarak veto gücüne ve bununla birlikte "nükleer silahlara sahip ülke" statüsüne sahip olan Rusya Federasyonu(RF), Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, başta ABD olmak üzere Batı ile olan ilişkilerini ekonomik ve siyasi alanlarda hızla ve kapsamlı olarak

* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, yalciner@iibf.sdu.edu.tr , 246 2113215.

geliştirmeye başladı.¹ Bu gelişmelerin de katkısıyla, 1990'lı yılların hemen başlarında uluslararası alanda gereğinden fazla iyimser bir havanın oluştuğu söylenebilir. Ancak reel politik açılarından, özellikle güvenlik endişeleri çerçevesinde, yeni sorunlar ve çatışma olasılıklarının varlığı da aşikârdı. Bu sorunların en önemlileri: Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloğu'nun savunma örgütü olan Varşova Paktı'nın ortadan kalkmasıyla karşıtı konumunda olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nün varlığını devam ettirip ettiremeyeceği, NATO varlığını devam ettirdiği taktirde tehdit değerlendirmeleri bağlamında yeni askeri stratejinin ne olacağı ve eski Doğu Bloğu ülkelerinin ve özellikle Rusya Federasyonu'nun NATO'ya üyeliğinin söz konusu olup olmayacağı idi.² Soğuk Savaş'ın bitmesi ile işlevi tartışılmaya başlanmış olan NATO, bir Soğuk Savaş kurumu olmadığını ve oluşacak yeni düzende de kırk yılı aşkın bir sürede oluşturduğu kurumsallaşmış askeri ve siyasi yapısına her zaman ihtiyaç duyulacağını vurgulamaktaydı.³

1973-1977 yılları arasında ABD Dışişleri Bakanı olarak da görev yapan Henry Kissinger, Soğuk Savaş sonrası düzenin NATO nedeniyle üç türlü problemle karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Bunlar: Geleneksel ittifak yapısı içindeki iç ilişkiler; Atlantik devletlerinin, Doğu Avrupa'daki eski Sovyetler Birliği uydu devletleri ile ilişkileri ve son olarak, Sovyetler Birliği'nin yerine geçen devletlerin, özellikle Rusya Federasyonu'nun, Kuzey Atlantik ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkileridir.⁴

2000 yılının Mart ayında resmi olarak Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olan Vladimir Putin, görev süresinin başlangıcından bu yana iç politikada merkeziyetçi, dış politikada ise pragmatik ve ılımlı bir Avrasyacı profili çizmektedir. Bazı uzmanların demokratik bir devletçi olarak tanımladıkları Putin, Rus halkını bir araya getiren "Rus ideolojisi"ni geliştirmeyi hedeflemektedir. Haziran 2001'de Rusya Dış Savunma Politikası Konseyi, Rusya'nın uluslararası statüsünü geliştirmek için Avrasyacılığın benimsenmesi gerektiğini kabul etmiştir.⁵ Putin de bu yaklaşımı açıkça desteklemiş ve yaptığı kamuoyu açıklamaları ile ılımlı bir Avrasyacı olduğu yönünde sinyaller vermiştir. Putin'in aşırılıkçı bir Avrasyacı olmadığını önemli diğer bir delili, kendi yazdığı "*Ot Pervogo Litsa*" (Birinci Tekil Şahıs)'da geçen şu ifadededir: "Rusya bir Avrupa ülkesidir; hatta daha da ötesi, Batı Avrupa kültür ailesine mensuptur."⁶

¹ Mustafa KİBAROĞLU, "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 4, Kış 2001, s. 95.

² KİBAROĞLU, s. 96.

³ Haldun YALÇINKAYA, "Geleneksel Barışı Koruma Kavramının Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde NATO Harekatı ile Uğradığı Değişim", <http://www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/doc/2000-2/bilder-8.doc>, (16.12.2004).

⁴ Henry KISSINGER, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 799.

⁵ Ilan BERMAN, "Putin's Problem: The War on Terrorism Gets in the Way of the Eurasian Dream", *National Review*, <http://www.nationalreview.com/comment/comment-berman010802.shtml>, (03.11.2004).

⁶ Viacheslav NIKONOV, "Towards Russia's National Revival", *International Affairs : A Russian Journal*, S. 4, 2001, <http://www.ciaonet.org/olj/iarj/niv01.html>, (27.11.2004).

Büyük ölçüde Rusya'nın özellikle NATO'nun genişlemesi ekseninde taşıdığı endişelerin ve Atlantikçi-Avrasyacı çatışmasının şekil verdiği ilişkilerin, Rus politikalarında ve siyasi yapıda eskiye dönüş olarak adlandırılan Putin dönemindeki gelişmeler açısından değerlendirilmesi ve mevcut durumun kısa ama net bir portresinin çizilmesi çalışmanın amacını teşkil etmektedir.

1. RUSYA FEDERASYONU'NDA JEOPOLİTİK FİKİR AKIMLARI

Soğuk Savaş'ın sonu ile birlikte, özellikle ilk 5-6 ay süresince, yüzünü batıya dönen Rusya Federasyonu'nda yeniden yapılanmanın ve yeni siyasi rejimin olgunlaşmasının ardından görüş ve yaklaşım ayrılıkları baş göstermeye başladı. NATO'nun genişleme eğilimlerinden rahatsızlık duyan Rusya'da, komünistler, milliyetçiler ve çarlık yanlılarından oluşan ve "Avrasyacı görüş" olarak da bilinen yaklaşıma göre, Rusya kendisine ait ve kapalı bir uygarlığa sahiptir ve Batı'ya taviz veren politikalarından vazgeçmeli, diğer ülkelerdeki Rus azınlıkların haklarına ilişkin aktif bir politika izlemelidir.⁷ Dünya ekonomi hacminin ve nüfusunun yarısını barındıran Asya'nın da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Rusya'dan bu bölgeye doğru atılacak herhangi bir adım istenen sonucu verebilir. Avrasya yaklaşımına göre, NATO ve Avrupa Birliği dışı açılım yolunda gerçekçi olmayan seçeneklerdir ve bu tarafa yönelme durumunda başarısızlık kaçınılmazdır. NATO ile ilişkilerin geliştirilmesi, Rusya Federasyonu'nun gücünü pekiştirmesi ve kendi coğrafyası başta olmak üzere dünyada tekrar etkin bir güç olmasına engel teşkil etmektedir. Nitekim, 1993 yılında kabul edilen askeri doktrin de, Rusya Federasyonu'nun yakın çevresindeki etkinliğini sağlamlaştırma amacını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.⁸ Öyle ki, doktrinde Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT) ülkelerinde mevcut olan veya bu ülkelerin karşılaşmasının muhtemel olduğu yerel silahlı çatışmaların, RF için en önemli tehdit niteliği taşıdığı belirtilmiştir. Gerek bu ifadeler, gerekse doktrinde yer alan diğer bazı ifadeler, RF'nin "yakın çevre"sine yöneldiğini ve burayı, kendi ulusal güvenlik sahası olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.⁹

Avrasyacı yaklaşımın bir diğer endişesi de Ukrayna-NATO yaklaşımıdır. Avrasyacı görüşe göre; eğer Ukrayna ileride Avrasyacı kıtasal yapının bir parçası haline gelmez ve NATO'nun Rus tehdidi için kullanacağı bir "tampon devlet" ve ileri karakol halini alırsa, bu Moskova'nın jeopolitik misyonunun devir-teslimi anlamına gelecektir.¹⁰

⁷ Elman NASIROV, "Rusya'nın Jeostratejik Seçimleri", http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_10.htm, (13.11.2004).

⁸ Richard PIPES, "Is Russia Still An Enemy?", *Foreign Affairs*, C. 76, S. 5, Eylül-Ekim 1997, s. 68.

⁹ Osman Metin ÖZTÜRK, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 36.

¹⁰ Aleksandr DUGIN, *Rus Jeopolitiği- Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s. 361.

Gorbaçov'un düşüncelerine paralel olan ve Avrasyacı yaklaşımın karşısında duran "Atlantikçi görüş" ise, Rus Hükümeti'nin Batı ile hızla bütünleşmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹¹ Bu yaklaşıma göre, Rusya'nın çıkarları Batı'nın çıkarlarına ters düşmemelidir. NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne üyelik elde edilmelidir. Rusya bu organizasyonların genişleme süreçlerine karşı koymamalı ve Irak'a ve diğer "haydut devletler"e yapılan müdahalelere tepki göstermemelidir.¹² O halde, NATO'nun doğuya malum genişlemesi, Atlantikçi jeopolitik bakış açısına göre gayet doğal bir gelişmedir ve Atlantikçi stratejistlerin görüşünce tamamen mantıklıdır.¹³ Bu yaklaşımı destekleyenlere göre; Batının yüksek ekonomik, askeri ve teknolojik potansiyeli Rusya'nın seçimini belirlemede etken olmalıdır. Diğer bir deyişle, Rusya güçlü devletlerin yanında yer almalıdır. Öyle ki, Rusya'nın Avrupa'nın geleceğinde söz sahibi olabilmesi için ulusal kimlik, jeo-politika, savunma ve dış politika anlayışlarında köklü değişime ihtiyacı vardır.¹⁴

Avrasyacı ve Atlantikçi jeopolitik bakış açılarının fikir çatışmalarını mevcut dünya düzeninin bir sonucu olarak değerlendirenler de vardır. Rus stratejist Aleksandr Dugin; günümüzde hiçbir milli devletin herhangi bir büyük stratejik bloğa katılmadan kendi bağımsızlığını, iktisadi, askeri ve kültürel hürriyetini sağlayamayacağını belirtmekte, bu tür jeopolitik perspektifte "NATO'nun genişlemesi"nin tamamen tabii bir gelişme olduğuna, çünkü burada bir küresel bloğun (Atlantikçi) kıtasal denetim alanını diğer bir bloğun (Avrasyacı) aleyhine azami genişletme çabasının ortaya çıktığına dikkat çekmektedir.¹⁵

2. PUTIN ÖNCESİ RUSYA FEDERASYONU-NATO İLİŞKİLERİ

2.1. 1991-1999 Dönemi

Soğuk savaş sonrasında, Rusya ve NATO'nun etrafındaki dünya değişmekteydi. Soğuk Savaş'ın yarattığı "tehdit" in ortadan kalkmasından sonra gerek Rusya gerek NATO kendilerini iç savaş ve Balkanlar'daki etnik temizlikten, kökten dinciliğin yarattığı tehlikeler ve uluslararası terörizme kadar geniş bir yelpaze oluşturan yeni tür tehditlerle karşı karşıya buldular.¹⁶

Rusya ile NATO arasındaki resmi ilişkiler, 1997 Madrid Zirvesi'nde Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi'ne(AAOK) dönüştürülen Kuzey Atlantik İşbirliği Kurulu'nun(KAİK), 1991 yılında yapılan kuruluş toplantısında başlamıştır. Bu Kurul, Soğuk Savaş bitiminde kurularak Orta ve Doğu

¹¹ Muharrem GÜRKAYNAK, *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Asil Yayınları, Ankara, 2004, s. 134.

¹² V.A. NIKONOV, "Political Panorama of 21st Century", *International Life*, S. 6, 2001, s. 12.

¹³ DUGIN, s. 321.

¹⁴ Zeynep DAĞI, *Rusya'nın Dönüşümü: Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2002, s. 240.

¹⁵ DUGIN, s. 324.

¹⁶ Paul FRITCH, "Umutları Deneyimlerin Üzerine Oturtmak", <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/art3.html>, (16.11.2004).

Avrupa ülkeleri ile yeni işbirliği ilişkilerinin pekiştirilmesi için çalışmalar yapan ve gerekli yardımı gösteren bir kurum haline gelmiştir.

1997 yılındaki AGİT Helsinki Zirvesi'ne kadar geçen süreçte, Avrasyacı yaklaşımın dış politikaya etkisi olarak da algılanabilecek bir perspektifle 1991'de kurulan BDT ekseninde askeri işbirliği girişimlerinde bulunan ancak olumlu sonuç alamayan Rusya, 1994 yılında NATO ile müstakil ortak statüsünde olan devletler arasında güvenlik ve savunma alanlarında pratik işbirliğine ilişkin ana program olan Barış İçin Ortaklık (BİO) programına katılmıştır.¹⁷ Bu katılım için Rusya öncelikle imtiyazlı bir statü koşulunu öne sürmüştür. Söz edilen imtiyazlı statü Moskova'ya veto hakkı verilmesini ifade ediyordu.¹⁸ Daha sonra özellikle ABD ile yürütülen yoğun pazarlıklar sonucunda Rusya programa katılmaya ikna olmuştur. Bu yıllarda ortaya çıkan yeni NATO stratejisi ile NATO'nun alan dışı operasyon yapabilmesi ve NATO üyesi olmayan ülkelerle BİO projesi çerçevesinde operasyon yapabilme olanağı doğmuştur.

Yeltsin döneminde Rusya ve NATO'yu bir araya getiren en önemli gelişme, Dayton Anlaşması¹⁹'nin imzalanmasıdır. 1991 yılında Yugoslavya'nın dağılması ile bağımsızlığını ilan eden Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin, Sırlara ve Hırvatlara karşı verdiği bağımsızlık savaşına son veren bu anlaşma doğrultusunda bölgeye yerleştirilen barış gücünde(*Implementation Force, IFOR*) Rus askerleri de yer aldı. "*Joint Endeavour*" kod isimli IFOR Harekâtı barış anlaşması ile politik nedenlerle, başlangıçta on iki aylık süre için görevlendirilmiştir. IFOR bünyesinde 16 NATO üyesi ülke, Rusya dahil 18 BİO projesinin ortağı ülke ve diğer bazı ülkelerden birlikler bulunmaktaydı.²⁰

Yugoslavya vakasında, Rusya'nın ortaklığı IFOR görevinin başarısı ve Rusya-NATO ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesi açısından önemli olmuş, Soğuk Savaş'ta gerçekleşemeyen barışı koruma operasyonlarının gerçekleşmesini sağlamıştır.

1995 yılı boyunca, Batı ile Rusya Federasyonu arasındaki işbirliğinin zorunlu olduğu, Bosna barış sürecinin sürdürülmesi, nükleer silahların yayılmasının engellenmesi, silahsızlanma anlaşmalarının uygulanması, Ortadoğu barış süreci gibi konuların varlığı nedeniyle, NATO'nun genişleme stratejisi sürdürülürken, aynı anda Rusya Federasyonu ile de iyi ilişkiler kurulması gerekmektedir. Bu nedenle, Batılılar Rusya'ya belirli konularda taviz vermek suretiyle, aralarındaki işbirliğinin sürdürülmesi

¹⁷ P.V. STEGNIY, "Rusya ile NATO Arasındaki İşbirliği", *Cumhuriyet Gazetesi Strateji Eki*, 05.07.2004, s. 1.

¹⁸ Alex PRAVDA, "Russia and European Security: The Delicate Balance", *NATO Review*, C. 43, S. 3, Mayıs 1995, ss. 19-24.

¹⁹ Dayton Anlaşması: 21 Kasım 1995 tarihinde, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan arasında imzalanan ve dört yıllık Bosna Savaşı'na son veren barış anlaşması. Anlaşma doğrultusunda, bölgeye uluslararası barış gücü (IFOR) yerleştirildi.

²⁰ YALÇINKAYA, "Geleneksel Barış Koruma...".

için Moskova yönetimine karşı adeta bir yatıştırma politikası izlemeye başlamışlardır.²¹

1997 yılında “Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenlik Hususundaki Ana Kararname”nin imzalanmasıyla Rusya'nın NATO ile ilişkilerinde ileriye dönük bir adım daha atıldı. Ana Kararname'de Avrupa Atlantik Bölgesi'nde sağlam ve evrensel barışı kurmak üzere ortak amaca yönelik kararı tespit ederek uzun vadeli ortaklık için gerçek bir esas oluşturdu. Bu kararname gereğince kurulan NATO-Rusya Daimi Ortaklık Konseyi (*Permanent Joint Council, PJC*), ortak endişeler uyandıran güvenlik konularında düzenli istişarelerin yapılmasına hizmet etmiştir. PJC 1999 yılının başlarından itibaren, Avrupa güvenlik konularının (terörizm, AKKA, Bosna, Kosova vb.) tartışıldığı, dışişleri bakanları ve büyükelçilerin katıldığı oturumların yapıldığı bir forum haline gelmiştir.²² Konsey, diyalog yoluyla karşılıklı güven artırılmasına yardımcı olmayı amaçlamıştır.

Yeltsin Kurucu Senet'in imzalanmasından kısa bir süre sonra, Konsey'in bağlayıcı karakterine atıfta bulunarak PJC'nin, Rusya ve NATO'nun Avrupa güvenliğinin temel sorunlarını eşit bir biçimde ve ortaklaşa çözmelerine olanak vereceğini belirtmiştir.²³ Bu çerçevede Rusya ve NATO, istişareler ve işbirliği programının hazırlanmasına başlamışlardır.²⁴

1997 Helsinki Zirvesi'nde, Clinton ve Yeltsin arasında, özellikle Rusya'nın muhtemel NATO üyeliği durumunda söz konusu olacak statü üzerinde mutabakata varılan anlaşmada Rusya ayrıca, ABD ve diğer NATO üyesi ülkelerden, herhangi bir çekince koymadan yeni NATO üyesi ülkelerin topraklarına nükleer ve konvansiyonel güçler yerleştirmeme yükümlülüklerine uymalarını istemiştir.²⁵

2.2. Haziran 1999-Mart 2000 Dönemi

Eski Yugoslavya'nın dağılmasının ardından 1991 yılında yapılan halk oylaması ile bağımsızlık kararı alınan Kosova bölgesinde, bağımsızlık süreci beraberinde siyasi bunalımı getirdi. 1998 yılında gerilimin savaşa dönüşmesi ve Arnavutluk'un savaşa girme eğilimi göstermesi nedeniyle yeni bir Balkan savaşı ihtimalinin doğması üzerine, BM'nin 1244 sayılı kararı çerçevesinde NATO öncülüğünde Haziran 1999'da barış gücü oluşturuldu.²⁶ Krizin politik yollarla çözümünün söz konusu olmadığı anlaşılması üzerine NATO, 24 Mart 1999'da hava harekâtını başlatmıştır.²⁷

²¹ Esra ÇAYHAN ve N. Ateşoğlu GÜNEY, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 59.

²² Mark WEBBER, “A Tale of a Decade: European Security Governance and Russia”, *European Security*, C. 9, S. 2, Yaz 2000, s. 51.

²³ WEBBER, s. 51.

²⁴ STEGNIY, s. 1.

²⁵ GÜRKAYNAK, s. 136.

²⁶ Ahmet Emin DAĞ, *Uluslararası İlişkiler Diplomasi Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2004, ss.273-274.

²⁷ <http://www.tsk.mil.tr/uluslararasi/barisidestekharekatkatki/bmmisyonlar.htm>, (12.12.2004).

Yugoslavya'nın Kosova bölgesinde ortaya çıkan siyasi ve etnik sıkıntıları bertaraf etmeyi hedefleyen NATO hava harekâtı ile ilgili olarak meydana gelen görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı 1999 yılının başında, Rusya Ortak Daimi Konsey'e katılımını askıya almıştır.²⁸ Bu aşamadan sonra Balkanlar'daki sorunlara askeri değil, diyaloga dayalı çözüm anlayışı ile yaklaşılmasını savunan Rusya ile NATO arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. Batı'nın Rusya'yı saf dışı bırakan Kosova girişimi, Rusya liderlerinin sürekli üzerinde durdukları, ilişkilerdeki etkisi halen devam eden ve Rusya'nın Batı'ya entegrasyonuna set çeken bir gelişme olmuştur.²⁹

Putin döneminin başlangıcı olan Mart 2000'e kadar NATO-Rusya ilişkilerinde Rusya, NATO ile belirli bir düzeyde ilişkileri yürütürken diğer yandan, NATO'nun özellikle Kosova'da ön plana çıkan "alan dışı" müdahale yaklaşımından ve ABD'nin NATO bünyesindeki başat rolünden rahatsızlık duymuş ve buna paralel olarak AB'nin güçlenmesi ve askeri bir güç olmasına destek verme yolunu seçmiştir. Bu politikanın teorik temellerini, 1998 yılında Rusya'da ekonomik kriz nedeniyle uygulamaya koyulamayan, 1999'da ise kısmen uygulanırsa da Rus dış politikası için fazla iddialı bulunup zamana yayılan Primakov Doktrininde³⁰ bulmak mümkündür. Batı ile eş ve karşılıklı yararlar sağlayan politik anlayışa inanan Primakov ile Rus dış politikasında meydana gelen değişim, politik ilişkilerde realizme dönüş olarak tanımlanmaktadır.³¹

Yeltsin dönemi ile 11 Eylül öncesindeki Putin dönemi arasındaki Rus devletinin dış politika davranışlarında, NATO-Rusya ilişkileri eşit partnerler arasındaki görüşmeler yapısında gelişmiştir.³² 1997 yılında imzalanan Kurucu Senet ise, eşitler arasındaki bu ilişkinin hukuksal yapılarından birisini oluşturmuştur. Ayrıca, ilk toplantısını Aralık 1997'de yapan Daimi Ortaklık Konseyi de ilişkilere ivme kazandırmıştır. Dialog yoluyla karşılıklı güvenin artırılmasına yardımcı olunmasını amaçlayan Konsey'in kurulması ile birlikte Rusya ve NATO, istişareler ve işbirliği programının hazırlanmasına başlamışlardır. NATO-Rusya yakınlaşmasının belirgin sonuçları; NATO üyesi ülkelerin Moskova'nın uluslararası güvenlik alanındaki öncelikli rolünü benimsemeleri, örgütün Doğu Avrupa'ya yönelik

²⁸ STEGNIY, s. 1.

²⁹ Stephen J. BLANK, "Putin's Twelve-Step Program", *The Washington Quarterly*, Kış 2002, s. 148.

³⁰ Primakov Doktrini : Daha sonra (1998-99) başbakan olarak da görev yapacak olan dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov tarafından geliştirilen ve Rusya'yı hem bölgesinde hem de uluslararası alanda yeniden eski askeri ve siyasi gücüne kavuşturmayı hedefleyen, "çok kutuplu dünya" kavramına dayanan strateji.

³¹ Baidya Bikash BASU, "Russian National Security Thinking", *Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA*, C. 24, S. 7, Ekim 2000, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_oct00bab01.htm, (13.11.2004).

³² Erhan BÜYÜKAKINCI, "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E.Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 147.

genişlemesi ve GUAM³³ gibi eski Sovyet coğrafyasındaki Rus olmayan oluşumların ortaya çıkması olarak açıklanabilir.³⁴

3. PUTIN DÖNEMİNDE İLİŞKİLERİN GELİŞİMİ

3.1. 11 Eylül Öncesi Dönem

26 Mart 2000 tarihinde resmi olarak Rusya Devlet Başkanı olan Vladimir Putin ile birlikte, Yeltsin dönemine getirilen en büyük eleştiri olan “ülke yönetiminde disiplinsizlik” ortadan kalktı ve başta ekonomik göstergeler olmak üzere olumlu sonuçlar alınmaya başlandı. Putin’in yönetim anlayışının Yeltsin’inkinden büyük oranda farklı olduğu aşikârdı. Putin, hem kişisel anlamda bir lider olarak, hem de Rusya Federasyonu’nun dünyadaki yerini konumlandırmaya yönelik yaklaşımlarında Yeltsin’den farklılığını radikal biçimde ortaya koymuştur. Nitekim üç yeni doktrinin çıkarılması (Ulusal Güvenlik, Dış Politika ve Askeri Doktrinler), Putin’in göreve gelir gelmez attığı en önemli adımlardır.³⁵

Rusya’daki bu gelişmeler hiç şüphesiz Batı’nın da gözünden kaçmadı. Putin’in göreve geldiği ilk yılda uyguladığı dış politikanın temelinde; ABD ile yakınlaşma, AB ile işbirliği ve eski Sovyet coğrafyasına dahil olan devletleri nüfuzu altına alma hedefi yer aldı.³⁶ Bu doğrultuda gerçekten Rusya, ABD ve AB ile yakınlaşmış, hatta NATO üyeliği bile gündeme gelmiştir.

Putin döneminin başlangıcında Rusya’nın NATO’ya yaklaşımında ilk adım, Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesiydi. Kosova krizi nedeniyle gerilen ilişkileri yumuşatma yönünde NATO Genel Sekreteri Lord Robertson’un girişimlerine yönelik Putin’in ilk açıklaması, ilişkilerin pragmatizm ruhunda yeniden tesis edilmesi yönündeydi. Dönemin Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov, Kasım 2000 ortasında Avrupa başkentlerine düzenlediği bir dizi ziyarette, AB’nin kendi silahlı kuvvetlerini yaratma faaliyetlerini desteklediklerini ve yapıcı işbirliği için hazır olduklarını açıklamıştır.³⁷ Amaç; Sovyet idaresinden de devralınan politika geleneği uyarınca, Kıta Avrupası’nın Rusya ile yakınlaşmasının sağlanarak NATO

³³ GUAM : Gürcistan ve Azerbaycan’ın önderliğinde Ukrayna ve Moldova’nın da katıldığı, dört ülkenin baş harflerinden oluşan ve BDT’nin daha fazla güçlenmesini engelleme amacıyla kurulan topluluktur. 24 Nisan 1999’da GUAM grubuna dahil olan Özbekistan, her ne kadar daimi tarafsızlık statüsünden dolayı GUAM’ın resmi üyesi değilse de, enerji ihracatı ile ilgili potansiyel Rusya endişesi nedeniyle toplulukla yakın temas halindedir.

³⁴ BÜYÜKAKINCI, s. 147.

³⁵ Cengiz ERİŞEN, “Rusya Federasyonu’nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E.Büyükcakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, ss.177-178.

³⁶ İlyas KAMALOV, *Putin’in Rusyası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2004, s. 118.

³⁷ “Ivanov Backs European Security Plans”, <http://www.themoscowtimes.com/stories/2000/11/28/011.html>, (25.11.2004).

çinde bir bölünme yaratılması ve NATO'nun Atlantik kanadının Avrupa'dan tecrit edilmesidir.³⁸

1997'de kurulan NATO-Rusya Daimi Ortak Konseyi, 5 Aralık 2000 tarihinde Brüksel'de savunma bakanları düzeyinde toplandı. Bakanlar, Kurucu Senet'te de belirtildiği üzere, Avrupa-Atlantik istikrarı ve güvenliğini güçlendirmeyi amaçlayan sağlam ve istikrarlı bir NATO-Rusya ortaklığı için yapmış oldukları taahhütlerini vurguladılar, askeri ve savunma ile ilgili konularda ve NATO-Rusya diyalogu ve işbirliğine ilişkin bakış açıları üzerinde fikir alışverişinde bulundular. Bir durum raporunu onayladılar ve denizde arama-kurtarma konusunda bir çalışma programı üzerinde anlaşmaya vardılar. İlerleyen dönemde görüşmeleri sürdürmeye ve aralarındaki işbirliğini geliştirme yolları üzerinde durmaya karar verdiler. Moskova'da bir "NATO Askeri İrtibat Misyonu" açılması konusunda çalışmalarda bulunma kararı aldılar. Son olarak Bakanlar, stratejik olmayan füze savunması konusunda görüş alışverişinde bulundular.³⁹

20 Şubat 2001'de Moskova'da NATO Danışma Ofisi (Information Office)'nin açılışını yapan NATO Genel Sekreteri Lord Robertson; "Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana 10 yılın geride kaldığı ve 21.yüzyıla girdiğimiz bir dönemde NATO-Rusya ilişkisi, doğru bir stratejik ortaklığa doğru yavaş yavaş ilerlemelidir. Danışma Ofisi, bu yola öncülük eden bir adımı temsil ediyor" dedi.⁴⁰

Şubat 2001'de Rusya Savunma Bakanı Igor Sergeyev, Avrupa'da, ortak bir "stratejik olmayan füze savunma sistemi" kurulmasıyla ilgili Moskova'nın önerilerini NATO'ya sundu.⁴¹ Sergeyev, NATO Genel Sekreteri George Robertson ile yaptığı görüşmede, Devlet Başkanı Vladimir Putin'in, Avrupa'da böyle bir sistemin geliştirilmesi yönünde başlattığı girişimler sonucu, Moskova'nın hazırladığı sistemin yapısıyla ilgili ayrıntıları içeren resmi önerileri sundu. NATO ile gelecekteki ilişkilere Rusya'nın iyimserlikle baktığını, bu ilişkilerin birleşik bir Avrupa yaratma konusunda etkili olacağını ve bunda Robertson'un büyük payı olduğunu kaydeden Sergeyev, iki taraf arasında sorunların olduğunu da kabul ettiklerini ifade etti. Sergeyev, bunlar arasında özellikle, NATO'nun Doğu yönünde genişleme eğilimine dikkat çekerek, "NATO'nun Doğu yönünde genişlemesi Rusya'ya en çok rahatsızlık veren sorundur. Bir diğer sorun ise, 1972 tarihli ABM Antlaşması'nın⁴², stratejik dünya istikrarının temel taşı olarak korunup korunamayacağıdır ki bu sorun yalnızca Rusya için değil, ABD ve tüm dünya için rahatsızlık veren bir sorundur" dedi.⁴³

³⁸ C.Cem OĞUZ, "Büyük Satranç Tahtası ve Rusya'da Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu", *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 4, Kış 2001, s. 117.

³⁹ <http://www.nato.int/docu/other/tr/2000/p001205tr.htm>, (06.12.2004).

⁴⁰ <http://www.nato.int/docu/update/2001/0219/index-e.htm>, (15.11.2004).

⁴¹ Dimitri TRENIN, "Russia and Global Security Norms", *The Washington Quarterly*, İlkbahar 2004, s. 65.

⁴² Anti-Balistik Füze (ABM) Sistemlerini Sınırlandıran Antlaşma (26 Mayıs 1972): Stratejik silahların sınırlandırılması görüşmeleri çerçevesinde ABD ile SSCB arasında Moskova'da imzalanan antlaşmadır.

⁴³ <http://www.bvegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/2001/subat2001.htm>, (08.12..2004).

3.2. 11 Eylül Sonrası Dönem

Vladimir Putin'in terörizm kavramının uluslararası sistemde meşrulaştırılmasında, 11 Eylül sonrasında dünya konjonktüründe meydana gelen değişimler ve tabii ki ABD ile karşılıklı görtüş alışverişi büyük bir önem taşımaktadır. Göreve geldiği günden itibaren Putin'in hem ABD, hem de AB liderleriyle terörizm karşıtı bir kampanya girişiminde bulunduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

11 Eylül 2001'de ABD'ye düzenlenen terör saldırısı, küresel terör tehdidini devletlerin gündemine taşıdı. Özellikle Çeçen sorunu ile uzun zamandır başı deritte olan Rusya ile NATO arasındaki ilişkilerde iyileşme gözlemlendi ve iki taraf küresel terör tehdidine karşı işbirliği yapma kararı aldı. Rus hükümetinin Çeçenistan'daki savaşı, "terörizme karşı mücadele" adı altında meşrulaştırması ve Rusya'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğine yönelik tehditler ile dış tehditler arasında bağ kurması, bu sürecin bir sonucudur.⁴⁴ Bu bağlamda, Rusya-NATO ilişkilerinde önemli bir gelişme yaşandı; 28 Mayıs 2002 tarihinde NATO'nun Roma Zirvesi'nde benimsenen deklarasyon ile yeni NATO-Rusya Konseyi kuruldu. Yeni Konsey, 1997 yılındaki Kurucu Senet'in öngördüğü Daimi Ortaklık Konseyi(PJC)'nin yerini almıştır.⁴⁵ 1997 tarihli Kurucu Senet ile belirlenen ilkeler üzerine yeniden inşa edilmiş olan Konsey ve "19+1/NATO üyeleri+Rusya" formülüyle iki taraf arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. Temel amacı Avrasya bölgesinin güvenlik sorunlarına yönelik işbirliği zeminini geliştirmek olan bu Konsey, bir çeşit danışma, ortak karar alma ve eylem mekanizması olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ NATO tarafından yapılan açıklama da bu yöndedir: " NATO-Rusya Konseyi; ilişkilere NATO üyesi devletler ve Rusya için, Avrupa-Atlantik bölgesindeki güvenlik meseleleri üzerinde istişare mekanizması, fikir birliği inşası, işbirliği, ortak karar ve hareket imkanının sağlanacağı yüksek bir nitelik kazandırmak amacıyla tasarlanmıştır." Ayrıca açıklamada adı geçen bazı güvenlik meseleleri; terörizme karşı mücadele, kriz yönetimi, nüfus sorunu, denizde arama ve kurtarma, askeri işbirliği ve savunma reformu, silahların denetimi ve sivil kayıplar olmuştur.⁴⁷ Özellikle 11 Eylül sonrası gündeme oturan terör tehdidi karşısında, ortak hareket kapasitesinin pekiştirilmesi amaçlanmaktadır.⁴⁸

Diğer yandan, Aralık 2000'de Brüksel'deki Rusya-NATO Daimi Ortak Konseyi toplantısında üzerinde çalışılmasına karar verilen "NATO Askeri İrtibat Mısyonu", Moskova'da 27 Mayıs 2002'de tesis edilmiştir. Ayrıca, Mayıs 2002'deki Moskova Zirvesi'nde, kriz yönetimine ilişkin ortak bir yaklaşım benimsenmiş ve ikili askeri temasa geçildiği ilan edilmiştir.⁴⁹

⁴⁴ Rami ŞAYLIMAN ve Çiğdem ŞAYLIMAN, "Rusya'nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E.Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 299.

⁴⁵ <http://www.nato.int/docu/update/2002/05-may/e0528a.htm>, (11.12.2004).

⁴⁶ Seda MANAV, "Batlık Güvenliği ve Rusya", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E.Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 215.

⁴⁷ <http://www.nato.int/docu/update/2002/05-may/e0528a.htm>, (11.12.2004).

⁴⁸ <http://www.nato.int/issues/nato-russia/index.html>, (02.12.2004).

⁴⁹ GÜRKAYNAK, s. 213.

2003 yılı, NATO'nun içinde uzun zamandır süregelen anlaşmazlıkların patlak verdiği yıl oldu. Irak Savaşı ile su yüzüne çıkan bu anlaşmazlıklar, NATO'yu bir tarafta Fransa ile Almanya, diğer tarafta ise ABD ve İngiltere'nin bulunduğu iki gruba böldü. Eylül ayında Genel Sekreter değişikliği yaşayan NATO'da (Hollanda İçişleri Bakanı Jaap de Hoop Scheffer, NATO Genel Sekreteri seçildi.), AB ordusunun kurulması yönünde tartışmaların yaşanması ABD ile Avrupa'yı karşı karşıya getirdi. Rusya açısından ise bu dönem ile ilgili kaygılar, özellikle yeni Genel Sekreter üzerinde yoğunlaşmaktadır. Scheffer'in, Maastrich'de gerçekleşen AGİT toplantısında sarfettiği ve birkaç gazetede de yayımlanan "Rusya'nın müttefiki yoktur!" şeklindeki sözleri, Rusya'da rahatsızlık uyandırdı.⁵⁰

11 Eylül, Rusya'nın Batı ile ilişkilerinin önemli ölçüde ısınmasına neden olmuştur. Ancak bu ısınma, ABD ile Rusya arasındaki ilişkilerinin genel karakteri üzerinde bir değişikliğe yol açmamıştır. Öyle ki; bir yandan Batı ile ilişkileri faydacı ekseninde yürütürken, diğer yandan eski Sovyet cumhuriyetlerindeki nüfuz alanını genişletmeyi hedefleyen Putin, Avrupa ile arasındaki sorunları iyi ilişkiler kurmayı başardığı Avrupalı liderlerle çözmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, iki kutuplu sistemin diplomatik alışkanlıkları, günümüz ABD-Rusya ilişkilerine şekil vermeye devam etmektedir.

3.3. NATO'nun Genişlemesi ve "Alan Dışı Müdahale" Olgusuna Rusya'nın Tepkisi

3.3.1. Soğuk Savaş Sonrası İlk Genişleme; 1999

Nisan 1949'da 12 ülkenin katılımıyla kurulan NATO; 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te Almanya ve 1982'de İspanya'nın katılımıyla üye sayısını 16'ya çıkarttı. Soğuk Savaş'ın ardından eski Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin gelişimine büyük önem veren örgüt, 1997 Temmuz ayındaki Madrid Zirvesi'nde İttifak'a katılmaya davet ettiği Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın Mart 1999'da katılımıyla 19 üyeli bir organizasyon halini aldı.⁵¹

Rusya'nın amacı, eski Sovyet topraklarının büyük bir bölümü ve Doğu Avrupa'nın Rusya'nın etki alanı olarak kabul edilmesini sağlamak ve bu alanların Rusya'nın güvenliğine tehdit oluşturacak şekilde kullanılmasını engellemektir. Bu nedenle de Doğu Avrupa ülkelerinin ve bazı eski Sovyet cumhuriyetlerinin NATO'ya katılmasına karşı çıkan Rusya, NATO'nun bu tür genişleme çalışmalarının kendi güvenliğini tehdit ettiğini ileri sürüyordu.⁵² Ayrıca Sovyetlerin dağılmasının ardından Rusya ve ABD arasında "stratejik ortaklık" çerçevesinde süregelen ilişkiler de, NATO'nun genişleme çabaları ile bozulmaya başladı. Bu zamana dek, Rusya ABD'nin Haiti'ye müdahalesini desteklerken, Washington da Moskova'nın "yakın

⁵⁰ KAMALOV, s. 150.

⁵¹ <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>, (16.11.2004).

⁵² Anatol LIEVEN, "Russian Opposition to NATO Expansion", *The World Today*, C. 51, S. 10, Ekim 1995, ss. 196-198.

çevre” olarak adlandırdığı eski Sovyet cumhuriyetlerinde gerçekleştirdiği dolaylı ya da dolaysız müdahaleleri anlayışla karşılamıştı.⁵³

Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, Brüksel’deki ilk NATO zirvesinden hemen sonra Ocak 1994’te Prag’da yaptığı konuşmasında artık konunun NATO’nun genişlemesi veya genişlememesi değil, nasıl ve ne zaman genişleyeceği olduğunu söylemişti. Ancak o dönemde eski Sovyet bloğu ülkelerini İttifak’a kabul etmenin ne derece akılcı olduğu konusunda ABD hükümeti ve NATO arasında büyük görüş farklılıkları vardı. Birçok Batılı yetkilide (aynı zamanda Moskova’da), NATO’nun genişlemesinin “Barış İçin Ortaklık” lehine rafa kaldırıldığı düşüncesi hakimdi.⁵⁴

Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya’nın katılımı ile ilgili görüşmelerde ABD Senatosu özellikle üç konu üzerinde duruyordu: genişlemenin mevcut üyelere getireceği mali yük, Rusya’nın tepkisi ve daha geniş bir İttifak’ın hantal hale gelmesi ihtimali. Senatörlerin NATO’nun bütçe sürecini anlamaları zor olduğundan, potansiyel maliyetler oldukça belirsiz idi, ancak üyeliğe aday üç ülkenin ekonomisinin masraflarını karşılayacak yeterlilikte olduğuna inanılıyordu. Rusya konusundaki endişeler Yeltsin’in “Kurucu Senet”i imzalamakta gösterdiği isteklilikle biraz yatıştı. Daha genişlemiş bir NATO’nun tutarlılığı konusunda ise 19 üyeli bir NATO, 16 üyeli bir NATO’dan pek de farklı değildi.⁵⁵

1994 yılında ABD Dışişleri Bakanı Richard C. Holbrook ve taraftarlarının genişlemeye verdiği start sayesinde NATO 1995’te yavaş ama emin adımlarla ilk grup yeni üyelerle ilgili çalışmaları başlattı. Eylül 1995 tarihli NATO Konseyi toplantısında, eski Doğu Bloku ülkelerinin ittifak içine alınmasının “neden”, “şekil” ve “boyut”larını belirleyen belgenin 16 NATO üyesi ülke tarafından onaylanması gerçekleştirildi.⁵⁶ Bu sürecin zamanlaması bilinçli olarak Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin’in yeniden seçilmesinden sonraya uzanacak şekilde açık bırakılmıştı. Ancak Yeltsin’in ikinci tur başkanlığı garanti etmesi üzerine Başkan Clinton, NATO’nun yeni üyelerini İttifak’ın 50. yıldönümü kutlamaları münasebetiyle kabul etmesini önerdi. 1997 ilkbaharında, Rusya ile henüz bir anlaşmaya varılamamış olmasından dolayı, özellikle Fransa’da, bir huzursuzluk vardı. Ama aynı yılın Mayıs ayında NATO-Rusya Kurucu Senedi Paris’te imzalandı. Temmuz ayında yapılan Madrid Zirvesi’nde Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya İttifak’a katılmaya davet edildiler.⁵⁷

Soğuk Savaş sonrası NATO’da ilk genişleme olan 1999 genişlemesi Rusya tarafından, ilişkilerin başından bu yana duyduğu kaygılara rağmen, Batı ile özellikle ekonomik çerçevedeki ilişkilerin mevcudiyeti nedeniyle sert karşılanmamıştır. 1990’ların başında NATO genişlemesini bir “canavar” olarak tanımlayan Yeltsin’in ekonomik açıdan Batı’nın desteğine duyulan ihtiyaç doğrultusunda “Kurucu Senet”in imzalanmasında istekli davranması,

⁵³ Yaşar ONAY, **Rusya ve Değişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2002, s. 128.

⁵⁴ James M. GOLDGEIER, “Not When But Who?”, *NATO Review*, S. 1, İlkbahar 2002, s. 4.

⁵⁵ GOLDGEIER, ss. 4-5.

⁵⁶ ÇAYHAN, s. 49.

⁵⁷ GOLDGEIER, s. 4.

NATO'nun genişlemeye Rusya'nın vereceği tepkiyle ilgili kaygılarına son vermiştir.

Aslında, Kurucu Senet'in sürdürülebilir ve verimli bir ortaklık için yeterli bir temel teşkil ettiği ileri sürülebilir. Ancak, bu ortaklığın yürütülememesinin nedeni daha ziyade siyasi konjonktür olmuştur. Nükleer silahlara ve müttefiklerin yeni üye ülkelerin toprağında güçlenmesine ilişkin sorunlar, her iki taraf için de potansiyel işbirliği alanlarından çok daha fazla önem taşımaktaydı.⁵⁸

3.3.2. İkinci Tur Genişleme; Eski Doğu Bloğu Ülkeleri NATO'da

Rusya için NATO ile ilişkilerdeki bir diğer hassasiyet noktası da Baltık Devletleri (Letonya, Litvanya ve Estonya)'nin Avrupa ile bütünleşme politikalarıdır. Bu devletler, Batı ile Rusya arasında oluşabilecek gri bir bölgede kalmamak ve yeniden Rusya'nın etki alanına girmemek için Batı'nın askeri, siyasi ve ekonomik kurumlarıyla bütünleşebilmeyi hedeflemişlerdir. Bu çerçevedeki en temel dış politika öncelikleri de, Batı'nın istikrar bölgesinin iki önemli örgütlenmesi olan AB ve NATO'ya katılım olmuştur. AB ve NATO üyeliği, bu ülkeler için aynı zamanda Moskova'ya karşı bir güvence anlamı taşımaktadır. Bu hedeflerinin ikisini de 2004 yılında gerçekleştiren ve hem AB hem de NATO'ya resmen üye olan bu üç devletin politikaları, Rusya-Batı ilişkisine de ayrı bir boyut katmıştır.

Ağustos 1991'e kadar Sovyet cumhuriyeti olmaları ve bir çok Batı liderinin Rusya'yı kızdırmak çekincesiyle gönülsüz davranması, Baltık ülkeleri için NATO'ya üyeliği çetrefilli hale getirmişti.⁵⁹ Ancak Bush yönetimi, Clinton yönetimine oranla Rusya'nın tepkisi hususunda daha rahattı. Clinton dönemindeki Rusya'da tekrar komünizmin hortlaması gibi korkuların, Bush yönetimi göreve geldiğinde neredeyse ortadan kalkmış olması ve ABD'nin yeni dış politikasında Rusya'nın bir odak noktası teşkil etmemesi yeni yönetimin kaygısızlığının nedenleriydi.

Tüm bu gelişmeler ışığında uzun süre devam eden ikinci tur genişleme tartışmaları 2002'de son buldu. 21-22 Kasım 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen NATO'nun Prag Zirvesi'nde, Soğuk Savaş sonrası ikinci genişleme kararı alındı ve 7 eski Doğu Bloğu ülkesi Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya, İttifak ile katılım müzakerelerine başlamaya davet edildi. Bu ülkelerle katılım müzakereleri sonucunda hazırlanan Katılım Protokolleri, 26 Mart 2003'te Brüksel'de imzalandı ve NATO'nun yeni üyeleri 29 Mart 2004'de Washington'da düzenlenen törenle resmi üye sıfatı kazandılar.⁶⁰

Baltık devletleri ile Rusya arasında 1991'den bu yana süregelen Rus azınlıklar ve sınır sorunları ışığında, bazı uzmanlar Baltık devletlerinin NATO'ya dahil edilmelerinin Avrupa'yı bölen yeni bir demir perde yaratarak

⁵⁸ Dimitri TRENIN, "Russia's Security Relations with the West after Kosovo and Chechnya", *Les Notes d'IFRI*, S. 19, Nisan 2000, s. 16.

⁵⁹ Mark KRAMER, "NATO, The Baltic States and Russia : A Framework for Sustainable Enlargement", *International Affairs*, C. 78, S. 4, Ekim 2002, s. 731.

⁶⁰ <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>, (16.11.2004).

Rus güvenliğini tehdit edeceği noktasına varan açıklamalarda bulunmuş, bu ülkelerin NATO üyeliklerini destekleyenlerin argümanı ise “liberalizm ve demokrasi” olmuştur.⁶¹

Baltık ülkelerinin NATO üyeliği Rusya için ise çeşitli açılardan bir provakasyon olarak nitelendi. Devlet Başkanı Vladimir Putin’in güvenlik danışmanı Sergey Yastrşembski, *Deutsche Welle(DW)*’ye verdiği demeçte Rusya’nın pozisyonunu şöyle anlatıyor: "*Rusya, NATO'nun genişlemesi konusundaki temel tutumunu hiçbir zaman değiştirmedir. Dünya politikasındaki değişimler nedeniyle belki nüanslar oldu. Ancak, biz her zaman olduğu gibi NATO genişlemesini şimdi de onaylamıyoruz. Çünkü NATO niye genişliyor, biz burada gerçek nedenler göremiyoruz. Hepimiz biliyoruz ki, NATO'nun kuruluş nedeni olan rakip artık yok*".⁶²

Moskova’daki güvenlik uzmanlarının en büyük endişesi, NATO’nun Baltık ülkelerinde askeri üsler oluşturmasıydı. Bu ülkelerin NATO’ya üyelikleri sürecinin başında Ruslar için kabul edilemez olan gelişme, NATO planlamasında bu ülkelerin, havadan gözetleme faaliyetlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunulmasının öngörülüyor olmasıydı. Gelecekte Litvanya üzerinden Rus hava sahasının büyük bir bölümünün gözetlenmesi planı, Rusya’nın bunun tasavvur bile edilemeyeceğini, NATO planlarını kibirli ve küstahça bulduğunu açıklamasına neden oldu. Dolayısıyla NATO genişlemesi Moskova’da bir askeri tehdit, saldırgan bir askeri doktrin olarak algılandı.⁶³ Bu noktada Putin’i rahatsız eden bir diğer konu, Baltık ülkelerindeki Rus azınlığın da, bu devletler tarafından NATO’nun etki alanına sürüklenmesiydi. Rusya’da temaslarda bulunan NATO Genel Sekreteri Robertson ile görüşen Putin ve Savunma Bakanı Sergeyev, NATO'nun genişleme eğilimine dikkat çekerek, "*NATO'nun Doğu yönünde genişlemesi Rusya'ya en çok rahatsızlık veren sorundur*" dediler.⁶⁴

Öte yandan, bugünkü Baltık Devletleri-Rusya ilişkilerinin 90’lı yılların başlarına oranla çok daha iyi durumda olması ve gerginliklerin aşılmasına çalışılması, Rusya’nın bu ülkelerin NATO üyeliğine olan muhalefetini yumuşatmıştır.⁶⁵ Rusya’nın bu tutumunda, Batı’ya olan ekonomik ihtiyacın getirdiği zorunluluk ve Putin’in pragmatik politika anlayışı da etkili olmuştur. Zira Putin 2001 Şubat’ında yaptığı açıklamada; "*Biz önümüzdeki yıllarda sosyal ve ekonomik reformlar gibi kendi iç işlerimize bakacağız, bunlarla uğraşacağız. Bizim kimse ile karşı karşıya gelmemiz söz konusu değil*." demiştir.⁶⁶

⁶¹ Richard J. KRICKUS, “The Case for Including the Baltics in NATO”, *Problems of Post-Communism*, Ocak-Şubat 1998, C. 45, S. 1, ss.3-10.

⁶² http://www.dwelle.de/turkish/politik/1.67738.1.html+RUSYA-NATO&hl=tr&lr=lang_tr, (14.10.2004).

⁶³ http://www.dwelle.de/turkish/politik/1.67738.1.html+RUSYA-NATO&hl=tr&lr=lang_tr, (14.10.2004).

⁶⁴ <http://www.byege.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/2001/subat2001.htm>, (08.12..2004).

⁶⁵ MANAV, s. 230.

⁶⁶ Fikret ERTAN, *Rusya'nın Dönüşümü (1990-)*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 127.

3.3.3. İlişkilerde “Alan Dışı Müdahale” Sorunu

NATO’da alan; üye ülkelerinin toprakları ve karasuları ile Atlas Okyanusunun kuzeyinde kalan deniz sahasıdır. Bu sahaya yapılan bir saldırı tüm üye ülkelere yapılmış sayılmaktadır.⁶⁷ Ayrıca anlaşmada “saldırı”nın niteliği belirtilirken, alan tanımlaması da ortaya çıkmaktadır:

- *Tarafların Avrupa veya Kuzey Amerika'daki topraklarına, Fransa'nın Cezayir Bölgesine, Türkiye topraklarına veya taraflardan herhangi birinin egemenliği altında olan ve Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde yer alan adalara yapılan silahlı saldırı;*
- *Bu topraklarda veya bu toprakların üzerindeki hava sahasında bulunan ya da Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihte taraflardan herhangi birinin işgal kuvvetlerinin üstlenmiş bulunduğu herhangi bir Avrupa toprağında veya Akdeniz'de, ya da Yengeç Dönencesi'nin kuzeyindeki Kuzey Atlantik bölgesinde bulunan tarafların herhangi birine ait kuvvetlere, gemilere, ya da uçaklara yapılan silahlı saldırı.*⁶⁸

Bu çerçevede, Mart 1999’da NATO’nun Kosova hava harekâtı antlaşmada belirtilen “alan” sınırlarının dışında gerçekleşmiş ve yeni bir NATO stratejisi gündeme gelmiştir. Bir yandan kendi etki alanındaki Doğu Avrupa ülkelerinin NATO üyeliğinin gündeme gelmesi ile sıkıntıya düşen Rusya, diğer yandan NATO’nun bu yeni askeri perspektifi nedeniyle büyük rahatsızlık duymaya başladı. Ekim 2003’te yayımlanan Rusya Federasyonu Savunma Reform Belgesi’nde, Rusya NATO’nun “alan dışı” kuvvet kullanmasına karşı olduğunu vurgularken, BDT ile olan ilişkilerin Rusya dış politikasının temel direğini oluşturduğunu ve NATO’nun yayılmacı niteliğini sürdürmekte ısrar etmesi halinde Rusya askeri stratejisi ve kuvvet yapılanmasının nükleer silahların kullanımını da kapsayacak şekilde tekrar gözden geçirilebileceğini ifade etmiştir.⁶⁹

Rusya’nın “alan dışı müdahale” ile ilgili kaygıları ABD’nin, hegemonyasını NATO aracılığıyla meşru bir biçimde Rusya’ya hissettirecek kadar yakınlaşmasından beslenmektedir. NATO’nun sınırlarını Rusya’ya dayandırması, Moskova-Washington ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. ABD, kimi zaman NATO ittifakına BDT ülkelerini dahil etme, kimi zaman askeri üs kurma ve kullanma ve kimi zaman da AB aracılığıyla sınırları koruma adı altında Rusya’yı askeri anlamda köşeye sıkıştırmaya çalışırken, Moskova buna yeni askeri teknoloji üreterek ve silahlı kuvvetlerinin bulunduğu ülkelere takviye yaparak karşılık vermiştir.

Günümüzde ABD ve NATO’nun “alan dışı” strateji ürettiği diğer bir bölge de Kafkasya’dır. Washington, Kafkasya’yı “yaşamsal çıkarlarının bulunduğu bir bölge”, NATO ise “stratejik bölge” ilan etmiştir. Mevcut eğilimin devam etmesi halinde özellikle Azerbaycan ve Gürcistan’da, ABD

⁶⁷ bkz. *Kuzey Atlantik Antlaşması*’nın 5.maddesi.

⁶⁸ <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>, (16.11.2004).

⁶⁹ “Rusya Nükleer Silahı Yeniden Konseptine Aldı”, *Cumhuriyet*, 25.06.2004.

ve NATO üsleri kurulması ihtimali değerlendirilmektedir.⁷⁰ Ancak, Eylül 2004'te yaşanan Beslan eylemi nedeniyle Çeçen sorununu “terörizm” tanımlaması ile dünya kamuoyuna sunan Rusya, en azından şimdilik Kafkasya'yı ABD'nin etki alanından kurtarmış görünmektedir.

3.4. Rusya ve AGSP

Rusya, 1998'de İngiltere ve Fransa liderleri arasında St. Malo kentinde yapılan toplantıda temelleri atılan ve Haziran 1999'da Köln'de yapılan AB zirvesinde BAB'ın feshedilmesi ile birlikte Avrupa'da NATO'ya alternatif bir yol haritası olarak ortaya çıkan AGSP(Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası)'ye ilk aşamada ılımlı yaklaştı. Kosova krizi nedeniyle NATO ile ilişkilerin gerilmesi ve ABD'nin NATO aracılığıyla Avrupa üzerinde etkide bulunması, Rusya'nın AGSP'ye olumlu bakmasının nedenleriydi. Böylece AB, uluslararası alanda bağımsız bir aktör haline gelecek ve ABD'nin Avrupa güvenliği ve NATO'daki öncü rolü erozyona uğrayacaktı.⁷¹

Batı için Rusya'nın ikinci Putin döneminde Avrupa güvenliğine sağlayacağı katkı özellikle AGSP ekseninde önem arz etmektedir. AGSP'nin karşılaştığı ilk kriz olan “Irak Krizi” esnasında, Avrupa ülkelerinin politikaları arasında tutarlılık olmaması ve sekiz Avrupa ülkesinin ABD'ye destek veren bir deklarasyon yayınlaması AGSP'nin ölü doğduğu şeklinde yorumları beraberinde getirmiştir.⁷² Bu doğrultuda, Rusya'nın Avrupa güvenliğine, AB ile ilişkilerinin kurumsallaşması ve AGSP'nin geleceğine bağlı olarak katkı sağlayabileceğini söylemek yanlış olmaz. Mayıs 2002'de kurulan yeni Konsey çerçevesinde, Avrupa güvenliğinin ortak politikalar ve karar mekanizmaları ile sağlanmasının önü açılmıştır. Ancak, Rusya-NATO ilişkilerinin zayıf karnı olan genişleme ve alan dışı müdahale sorunlarının tetiklediği gerginliklerin aşılması, Rusya'nın Avrupa güvenliğine katkısı için zaruri görünmektedir.

SONUÇ OLARAK

Vladimir V. Putin başkanlığında, Yeltsin'in savruk yönetim anlayışını geride bırakarak, disiplinli ve programlı bir dış politika karakterine kavuşan Rusya'nın NATO ile; genişleme sorunsalı, Kosova krizi ile gündeme oturan “alan dışı müdahale” olgusu ve belirli aralıklarla hortlayan Çeçen sorununun gölgesinde yürüttüğü ilişkilerde, Mayıs 2002'de NATO-Rusya Konseyi'nin kurulması ve “19+1” formülünün geliştirilmesi ile yeni bir döneme girilmiştir. Özellikle Putin'in bu yeni süreçte aktif bir lider konumunda hareket etmesi ve bir yandan iç dinamiklerde siyasi merkezîyetçiliğe dönüş, diğer yandan da ılımlı bir Avrasyacılığa dayalı dış politika anlayışını benimsemesi Rusya'nın, başta Avrupa olmak üzere tüm dünya düzeninde yeniden etkin bir aktör olma çabasına işaret etmektedir.

⁷⁰ “ABD'nin Kafkasya İhtirası”, <http://www2.dw-world.de/turkish/Kaukasus/1.102087.1.html> (30.11.2004).

⁷¹ GÜRKAYNAK, s. 211.

⁷² ŞAYLIMAN, s. 307.

Eski düşmanlar zaman zaman, Dayton Antlaşması'nda olduğu gibi, kuvvetlerini bir araya getirmeyi başarmışlardır. Ancak, uzun bir ortak çıkarlar listesinin varlığına rağmen Soğuk Savaş'ın bir türlü kalkmayan gölgesi nedeniyle Rusya ve NATO, hiçbir zaman gerçek ortaklık hissiyatı içinde olamamışlardır.

11 Eylül sonrası dönemde, küresel terörün dünya gündemine taşınması Rusya için bir paradoksu da beraberinde getirmiştir. Saldırıların ardından başta ABD olmak üzere Batı ile ilişkilerinde olumlu gelişmeler kaydeden Rusya'nın, 11 Eylül'ün ardından ABD Başkanı George W. Bush tarafından ortaya atılan ve uygulamaya konulan "önleyici savaş" olgusu ile, NATO aracılığıyla algıladığı ABD tehdidinde artış olmuştur. Öyle ki, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ile BM'yi çaresiz bırakan ve NATO'yu iki gruba bölen Irak krizi, ABD'nin yeni savunma güvenlik stratejisinin Rusya-NATO ilişkilerine etki edeceğinin bir göstergesi niteliğindedir.

Son dönemde, Kosova ve Çeçen savaşlarının Avrupa, ABD ve Rusya arasında yarattığı soğukluk geride kalmış gibi görünmekte, bu nedenle Rusya'nın 21.yüzyılın ilk döneminde uluslararası sorunların çözümünde daha etkin bir rol oynayabileceği değerlendirilmektedir. Ancak, Rusya'nın kısa vadede yapısal sorunlarını çözüme kavuşturmadan ve Batı ile bazıları Soğuk Savaş döneminden kalma güvensizlikleri gidermeden, özellikle kriz durumlarındaki karar alma sürecinde yer alması uzak bir ihtimal olarak gözükmektedir. Rusya ile NATO arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve yapıcı bir işbirliği, ancak tarafların birbirlerinin hassasiyetlerini göz önüne alması ve karşılıklı yükümlülüklerini koşulsuz ve tam olarak yerine getirmesi ile mümkün olabilecektir. NATO bünyesindeki her ülkenin Rusya ile olan ikili münasebetleri de Rusya-NATO ilişkisini etkileyecek ve Rusya'nın Batı'ya entegrasyonunda belirleyici olacaktır.

KAYNAKÇA

1. BASU, Baidya Bikash, "Russian National Security Thinking", *Strategic Analysis : A Monthly Journal of the IDSA*, C. 24, S. 7, Ekim 2000, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_oct00bab01.htm, (13.11.2004).
2. BERMAN, Ian, "Putin's Problem : The War on Terrorism Gets in the Way of the Eurasian Dream", *National Review*, 8 Ocak 2002, <http://www.nationalreview.com/comment/comment-berman010802.shtml>, (03.11.2004).
3. BLANK, Stephen J., "Putin's Twelve-Step Program", *The Washington Quarterly*, Kış 2002, ss. 147-160.
4. BÜYÜKAKINCI, Erhan, "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E.Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 137-163.
5. ÇAYHAN, Esra ve N. Ateşoğlu GÜNEY, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996.

6. DAĞ, Ahmet Emin, **Uluslararası İlişkiler Diplomasi Sözlüğü**, Anka Yayınları, İstanbul, 2004.
7. DAĞI, Zeynep, **Rusya'nın Dönüşümü: Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2002.
8. DUGIN, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği- Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.
9. ERİŞEN, Cengiz, "Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E.Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 165-194.
10. ERTAN, Fikret, **Rusya'nın Dönüşümü (1990-)**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2001.
11. FRITCH, Paul, "Umutları Deneyimlerin Üzerine Oturtmak", <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/art3.html>, (16.11.2004).
12. GOLDGEIER, James M., "Not When But Who?", *NATO Review*, S. 1, İlkbahar 2002, ss. 4-6.
13. GÜRKAYNAK, Muharrem, **Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Asil Yayınları, Ankara, 2004.
14. KAMALOV, İlyas, **Putin'in Rusyası**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2004.
15. KISSINGER, Henry, **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
16. KİBAROĞLU, Mustafa, "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 4, Kış 2001, ss. 95-106.
17. KRAMER, Mark, "NATO, The Baltic States and Russia : A Framework for Sustainable Enlargement", *International Affairs*, C. 78, S. 4, Ekim 2002, ss. 731-756.
18. KRICKUS, Richard J., "The Case for Including the Baltics in NATO", *Problems of Post-Communism*, Ocak-Şubat 1998, C. 45, S. 1, ss. 3-9.
19. LIEVEN, Anatol, "Russian Opposition to NATO Expansion", *The World Today*, C. 51, S. 10, Ekim 1995, ss. 196-199.
20. MANAV, Seda, "Batlık Güvenliği ve Rusya", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E.Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 195-230.
21. NASIROV, Elman, "Rusya'nın Jeostratejik Seçimleri", http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_10.htm, (13.11.2004).
22. NIKONOV, V.A., "Political Panorama of 21st Century", *International Life*, S. 6, 2001.

23. NIKONOV, Viacheslav, "Towards Russia's National Revival", *International Affairs : A Russian Journal*, No. 4, 2001, <http://www.ciaonet.org/olj/iarj/niv01.html>, (27.11.2004).
24. OĞUZ, C.Cem, "Büyük Satranç Tahtası ve Rusya'da Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu", *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 4, Kış 2001, ss. 107-120.
25. ONAY, Yaşar, **Rusya ve Değişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2002.
26. ÖZTÜRK, Osman Metin, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.
27. PIPES, Richard, "Is Russia Still An Enemy?", *Foreign Affairs*, C. 76, S. 5, Eylül-Ekim 1997, ss. 65-78.
28. PRAVDA, Alex, "Russia and European Security: The Delicate Balance", *NATO Review*, C. 43, S. 3, Mayıs 1995, ss.19-24.
29. STEGNIY, P.V., "Rusya ile NATO Arasındaki İşbirliği", *Cumhuriyet Gazetesi Strateji Eki*, 05.07.2004.
30. ŞAYLIMAN, Rami ve Çiğdem ŞAYLIMAN, "Rusya'nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E.Büyükkakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 293-308.
31. TRENIN, Dimitri, "Russia and Global Security Norms", *The Washington Quarterly*, İlkbahar 2004, ss. 63-77.
32. TRENIN, Dimitri, "Russia's Security Relations with the West after Kosovo and Chechnya", *Les Notes d'IFRI*, S. 19, Nisan 2000, 47s.
33. WEBBER, Mark, "A Tale of a Decade: European Security Governance and Russia", *European Security*, C. 9, S. 2, Yaz 2000, ss. 48-54.
34. YALÇINKAYA, Haldun, " Geleneksel Barışı Koruma Kavramının Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde NATO Harekatı ile Uğradığı Değişim", <http://www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/doc/2000-2/bilder-8.doc>, (16. 12.2004).
35. "ABD'nin Kafkasya İhtirası", <http://www2.dw-world.de/turkish/Kaukasus/1.102087.1.html>, (30.11.2004).
36. "Ivanov Backs European Security Plans", <http://www.themoscowtimes.com/stories/2000/11/28/011.html>, (25.11.2004).
37. "Rusya Nükleer Silahı Yeniden Konseptine Aldı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25.06.2004.
38. <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>, (16.11.2004).
39. <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/2001/subat2001.htm>, (08.12..2004).

40. http://www.dwelle.de/turkish/politik/1.67738.1.html+RUSYANATO&hl=&lr=lang_tr, (14.10.2004).
41. <http://www.nato.int/docu/other/tr/2000/p001205tr.htm>, (06.12.2004).
42. <http://www.nato.int/docu/update/2001/0219/index-e.htm>, (15.11.2004).
43. <http://www.nato.int/docu/update/2002/05-may/e0528a.htm>, (11.12.2004).
44. <http://www.nato.int/issues/nato-russia/index.html>, (02.12.2004).
45. http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_10.htm, (13.11.2004).
46. <http://www.tsk.mil.tr/uluslararasi/barisidestekharekatkatki/bmmisyonlar.htm>, (12.12.2004).